

INTRODUCERE

Lucrarea de față este consacrată limbii române actuale și încearcă să surprindă direcția în care evoluează limba română și să ofere o imagine de ansamblu a problemelor diverse pe care aceasta le pune, precum și a dificultăților reale ale vorbitorului, dar și ale cercetătorului, de a fi în ritm cu evoluția rapidă și diversificată a limbii literare, instrumentul cel mai important de comunicare între oameni.

Cartea se adresează tuturor celor preocupați de îmbunătățirea propriei competențe lingvistice, de ameliorarea comunicării sociale și interpersonale, de cunoașterea problemelor limbii române în etapa actuală a istoriei sale, etapă la care toți suntem martori și subiecți-vorbitori în același timp.

Din perspectivă istorică, limba apare ca un element de stabilitate în viața unui popor, dar, privită în funcționalitatea sa, aceasta se dovedește a fi un fenomen dinamic, susceptibil de evoluție și schimbare, aflat într-un permanent proces de prefacere, de restructurare. Prin modul de funcționare sau prin felul în care se realizează comunicarea, prin structura sa internă, limba reprezintă un fenomen extrem de complex care presupune un ansamblu de reguli și de norme ortografice, ortoepice, morfologice, sintactice și lexicale. Odată stabilite, normele limbii literare sunt consemnate în lucrări speciale cu caracter normativ (gramatici, dicționare, îndreptare ortografice și ortoepice) și, chiar dacă sunt discutabile în unele amănunte, ele trebuie respectate de către toți cei care vorbesc și scriu, apărând astfel unitatea și prestigiul limbii literare. Este necesară revizuirea periodică a normelor, întrucât limba nu este imuabilă, ea evoluează lent, dar continuu, ajungându-se cu timpul la schimbarea raportului dintre corect și incorect, literar și neliterar sau, așa cum scria Iorgu Iordan „ceea ce considerăm noi azi drept greșeală, poate deveni mâine formă corectă; «greșelile» actuale pregătesc, într-o anumită măsură, limba viitoare” (Iorgu Iordan 1947: 170).

Dintre sursele generatoare de greșeli de limbă, în afară de necunoașterea sau cunoașterea insuficientă a normelor și a regulilor gramaticale, Theodor Hristea (2002: 187) identifică: superficialitatea, comoditatea vorbitorilor (astfel, în locul

sintagmelor: *alegeri anticipate, flagrant delict, hârtie sugativă, pătlăgele roșii, telefon mobil* avem: *anticipate, flagrant, sugativă, roșii, mobil*), teribilismul juvenil, atunci când se recurge la argotisme sau la elemente lingvistice prea familiare (v. *gagiu, mișto, nasol, nașpa, profa, diriga, mate*), snobismul și prețiozitatea lingvistică, hipercorectitudinea.

Snobismul este o abatere lingvistică mai ales de natură lexicală și se manifestă la unii vorbitori care, din dorința de a se evidenția, recurg la cuvinte neologice, rare și eufonice, ocolind atent tot ceea ce pare simplu sau demodat. Sunt căutate de multe ori cuvinte cu un corp fonetic mai dezvoltat, obținute prin derivare cu ajutorul unor sufixe (v. sufixul abstract *-itate* în derivate „la modă” precum: *adresabilitate, adaptabilitate, aplicabilitate, conflictualitate, fatigabilitate, insularitate, intenționalitate, legendaritate, pericolozitate, postumitate, profitabilitate, promovabilitate, ritmicitate, sustenabilitate, timbralitate*). Asemenea derivate, foarte frecvente în terminologia științifică sau tehnică și în critica literară, sunt inutile, întrucât vin să dubleze un cuvânt existent deja în limbă.

Hipercorectitudinea poate deveni de asemenea o sursă de greșeli de scriere sau de pronunțare și se manifestă chiar la unii vorbitori cultivați care, din dorința de a nu greși, aplică reguli gramaticale pe care nu le stăpânesc în totalitate. Astfel, de frica unui dezacord, se apelează la o formă care se abate de la regulă. De exemplu: *eu eram să cad* în loc de *eu era cad*; *ei or să aștepte* în loc de *ei o să aștepte* (formele *era să, o să* sunt invariabile). Tot hipercorecte sunt și pronunțările și grafiile de felul: *bleumaren, saten, ștat* (de plată), *șpicher*; *Alfred Nóbăl* (pentru *Alfred Nobel*), *Cicago* (pentru *Chicago*), *Riceard Wagner* (pentru *Richard Wagner*), *Rio de Haneiro* (pentru *Rio de Janeiro*), *Uaterlu* (pentru *Waterloo*) în loc de *bleumarin, satin, stat* (de plată), *spicher*; *Alfred Nobél, Șicago, Rihard Wagner, Riu de Janeiru, Vaterlo*.

Abaterile lingvistice trebuie căutate și în însuși sistemul limbii, depășit uneori de realitatea lingvistică. Există situații care cunosc abateri și pentru care unele norme sunt contestate în mod deschis, iar altele sunt necontestate, dar neaplicate de toți vorbitorii.

Abaterile lingvistice se deosebesc între ele după răspândire, după frecvență și după gravitate (unele încalcă norme esențiale și ferme, altele încalcă norme secundare, slabe sau slăbite de tendințe actuale). Ele variază nu numai ca domeniu și ca tip, dar și din punctul de vedere al răspândirii și al duratei, diferență care le

plasează în raporturi diferite față de procesul de dezvoltare a limbii. Unele rămân simple greșeli ocazionale, întâmplătoare, izolate, altele, deși au o răspândire mai largă, nu ajung să depășească o anumită sferă de vorbitori sau o anumită epocă.

Este foarte dificil de pronosticat ce se va impune și ce va dispărea în viitor, care inovații sunt utile, care sunt inutile, în ce direcție va evolua limba română actuală, întrucât evoluția într-un sens sau altul a limbii depinde de echilibrul foarte complicat care se stabilește între diverși factori lingvistici și extralingvistici.

Dificultățile, ezitățile sau confuziile întâmpinate de vorbitori au legătură cu așa-zisele zone stabile și instabile din structura unei limbi și privesc, de exemplu, utilizarea unor forme duble, admise de normele în vigoare: *ántic / antic*, *profésor / profesór*, *diseară / deseară*, *întotdeauna / totdeauna*, *dumiri / dumeri*, *pricopsi / procopsi*, *perchiziție / percheziție*, *corvadă / corvoadă*, *lăcaș / locaș*, *anteturi / antete*, *coarde / corzi*, *coperți / coperte*, *învie / înviază*, *șchioapătă / șchiopătează*, *învârte / învârtește*, *mântuiește / mântuie*, *analoagă / analogă*, *omoloagă / omologă* sau chiar triple: *mămicăi / mămicii / mămichii*, *itemi / itemuri / iteme* etc. În alte situații însă, normele recomandă folosirea unei singure forme, cu toate că în uz sunt mai multe: *simból* (nu *símbol*), *regízor* (nu *regizór*), *a adăuga* (nu *a adăugi*), *a curăța* (nu *a curăți*), *de asemenea* (nu *de asemeni*), *delincvent* (nu *delicvent*), *disident* (nu *dizident*), *jurisconsult* (nu *juristconsult*), *ostatic* (nu *ostatec*), *aștri* (nu *astre*), *completuri* „colectiv de judecată” (nu *complete*), *seminare* (nu *seminarii*), *suvenire* (nu *suveniruri*), *înfiripă* (nu *înfiripează*), *chibzuiește* (nu *chibzuie*), *stăruie* (nu *stăruiește*), *patriotă* (nu *patrioată*), *grotescă* (nu *grotească*), *maicii* „călugăriță” (nu *maicei*, *maicii*, *maichii* „mamă”).

Alte dificultăți sunt legate de folosirea unor cuvinte recent împrumutate în limba română. Unele s-au adaptat scrierii și rostirii românești: *abțibild*, *angro*, *henț*, *ofsaid*, *scadență*, *ștecăr*, *vizavi*, altele și-au păstrat forma originară: *allegro*, *ausländer*, *business*, *café-concert*, *copyright*, *en détail*, *müsli*, *paparazzo*, *science-fiction*, dar sunt și situații când se admit, în variație liberă, atât formele din limbile de origine, cât și variantele adaptate scrierii și rostirii românești: *bodyguard / bodigard*, *boss / bos*, *cocktail / cocteil*, *derby / derbi*, *ghem / game* (joc la tenis), *pickhammer / picamăr*, *pizza / pizză*. Cuvintele neologice, al căror sens nu este bine cunoscut, sunt folosite adesea inadecvat, sunt deformate sau confundate. Asemănarea formală duce foarte adesea la confuzii semantice: *indemn*, *a investi*, *licențios*, *lucrativ*, *profuziune*; alteori un cuvânt poate intra într-o construcție

pleonastică: *a-și aduce aportul, cazul în speță, mijloace mass-media, oprobriu public, scurtă alocuțiune.*

Lucrarea de față are un caracter preponderent normativ și încearcă să răspundă unor dificultăți de ordin gramatical și lexical-semantic pe care le întâmpină unii vorbitori, să atragă atenția asupra normelor limbii literare legate de: scriere și pronunțare, accent, scrierea cu majusculă, diferențele dintre scrierea cuvintelor compuse și cea a îmbinărilor libere de cuvinte, de tipul *bună-dimineața* (plantă) / *bună dimineața* (formulă de salut), cuvintele cu risc la despărțirea în silabe (*fii-că*), abrevieri, unele aspecte mai dificile care țin de flexiunea părților de vorbire.

Materialul este structurat în două părți. Prima parte a lucrării abordează probleme de limbă, semnalând fapte, tendințe, direcții de evoluție caracteristice momentului lingvistic actual, insistând pe aspecte mai puțin cunoscute, cu interpretări controversate, generatoare de confuzii și ezitări. Faptele de limbă sunt raportate în permanență atât la norma lingvistică, cât și la uzul și simțul lingvistic al vorbitorului obișnuit. Punctul de vedere normativ este implicit.

Partea a doua se referă la lexicul limbii române actuale și încearcă să scoată în evidență principalele aspecte și tendințe ale acestuia, ținând cont de numărul mare de cuvinte noi și foarte noi din vocabularul românesc al ultimelor decenii, de modul cum acestea s-au format și de direcțiile în care evoluează. Sunt examinate unele dintre cele mai productive procedee interne de îmbogățire a vocabularului și preferința pentru anumiți formanți, dar se analizează și împrumuturile recente, cu precădere anglicismele, comportamentul lor, inovațiile lexicale, mutațiile semantice ale cuvintelor. Acest sector al limbii este supus în permanență unor modificări foarte rapide, uneori surprinzătoare, determinate de evoluția generală a lumii în care trăim, de contactele cu alte limbi și cu alte culturi, de progresul științific și tehnic. A cunoaște fenomenele care se petrec în lexicul românesc actual înseamnă, de fapt, a înțelege configurația și evoluția unui aspect deosebit de important al limbii române.

Lucrarea are modele de o incontestabilă valoare în lucrări semnate de: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Mioara Avram, Grigore Brâncuș, Valeria Guțu Romalo, Theodor Hristea, Gabriela Pană Dindelegan, Adriana Stoichițoiu-Ichim, precum și *Gramatica limbii române*, elaborată sub egida Academiei Române (2005).

Materialul cuprinde o parte teoretică, în care se încearcă încadrarea faptelor de limbă într-o regulă sau într-un ansamblu de reguli, și o parte practică, cu exerciții de autoevaluare de diverse tipuri, însoțite de rezolvări. În cazul necunoașterii formei corecte a unui cuvânt, recomandăm consultarea lucrărilor de specialitate normative (v. DOOM₂) sau a celor menționate în bibliografie.

Elena Silvestru

PARTEA I: ELEMENTE DE GRAMATICĂ

PROBLEME DE FONETICĂ, ORTOGRAFIE ȘI ORTOEPIE

Norme ortografice și ortoepice

Dificultățile legate de **scrierea** și de **pronunțarea corectă** a cuvintelor sunt generate, de cele mai multe ori, de necunoașterea normelor limbii române și a structurii cuvintelor sau de influența unor rostiri populare ori dialectale.

Normele ortografice și normele ortoepice sunt restricții impuse, prin hotărâri academice, scrierii și pronunțării, în vederea asigurării unei exprimări cultivate, unitare, stabile și funcționale. Ele stabilesc ce forme sunt corecte, respingând alte variante existente în uz. Trebuie făcută mențiunea că ortoepia, care vizează pronunțarea corectă a sunetelor și a cuvintelor, trebuie distinsă de ortofonie (care înseamnă pronunțare corectă din punct de vedere articulatoriu, deci fără defecte fiziologice, ca sâsâiala, bâlbâiala, graseierea, rostirea peltică) și de dicție (care presupune pronunțarea corectă din perspectiva adecvării enunțului la conținutul de idei și sentimente), prin faptul că urmărește conformitatea cu normele limbii literare.

Variantele de scriere și de pronunțare se pot constitui în opoziții ortografic / ortoepic literar-neliterar-hiperliterar: *bleumarin-bleumaren, maiou-maieu, mesadă-misadă, marfar-mărfar, poplin-poplen, satin-saten, spicher-șpicher, stat-ștat* (de plată), *Mișigăn-Micigăn* (prima variantă este corectă) sau în perechi / grupuri de forme literare ierarhizate, în sensul că prima este recomandată, celelalte fiind numai acceptate: *atât-atâta, cofeină-cafeină, chimono-chimonou, corijent-corigent, chiorăi-ghiorăi, corvadă-corvoadă, daravelă-daraveră, darămite-darmite, dicție-dicțiune, fierăstrău-ferăstrău, mănăstire-mânăstire, piuneză-*

pioneză, pricopsi-procopsi, proră-provă, sandvici-sendviș, stras-ștras, tobogan-topogan, tumoare-tumoră, votcă-vodcă, zbârli-zburli.

Normele ortografice au un caracter prescriptiv categoric (în sensul că nu admit alt uz decât cel conform cu norma, e drept de multe ori aceasta acceptând mai multe variante corecte). Sunt norme preconizate prin deciziile unor instituții, elaborate de specialiști, autonome principial față de normele lingvistice literare (de exemplu, în poziții diferite se scrie *â* sau *î*, fără ca această conduită să decurgă nemijlocit din evoluția uzului literar). Pe de altă parte, normele sunt individuale (vezi excepțiile de la scrierea cu *m* înainte de *p*, *b*: *Istanbul, Gutenberg, Brandenburg, avanpost, avanpremieră* etc.).

Prezentăm, în continuare, câteva dintre normele ortografice și ortoepice ale limbii române, legate de scrierea și pronunțarea literară a vocalelor, semivocalelor și a consoanelor, așa cum sunt prevăzute în noua ediție a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (2005).

Vocalele și semivocalele

1. După *ș, j*, în rădăcina cuvintelor, se scrie și se pronunță *a* (nu *ea*), *e* (nu *ă*), *i* (nu *â/î*):

a) *a* în alternanță cu *e*: *ș-a-șei, șapcă-șepci, șase-șesime, jaf-jefui, jale-jeli, așeza-așază, deșela-deșală, înșela-înșală, ședea-șade*. Fac excepție unele cuvinte ca derivatele lui *jar* (*jăritic, jăru*), *șagă* (*șăgalnic*), *șal* (*șăluț*), *șanț* (*șănțuleț*), *șatră* (*șătrar*);

b) *a* și *e*, fără să fie în alternanță: *așa, mârșav, șarjă, stejar, mișel, mușețel, jecmăni, jertfi, scrijeli, vijelie*;

c) *i*: *leșin, șină, șir, jigărit, jindui, mojie, prăjină, rogojină*.

2. Se scrie și se pronunță *a* (nu *ea*) după *ș, j*:

a) când este vorba de articolul feminin la nominativ-acuzativ singular: *găinușa, mătușa, păpușa, ușa, grija, plaja, vraja*;

b) când este sufix al infinitivului și în formele de trecut ale verbelor de conjugarea I: *bandaja, bandajam, bandajași, bandajasem, bandajat, înfățișa, înfățișam, înfățișași, înfățișasem, înfățișat*;

3. Se scrie și se pronunță *ă* (nu *e*) după *ș, j*:

a) când este desinență a nominativ-acuzativului feminin singular: *găinușă, mătușă, păpușă, ușă, grijă, plajă, vrajă*;